

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษาวิจัยในบทที่ 5 นี้ จะเป็นบทสรุปที่อธิบายถึงความเหมือนคล้าย และความแตกต่างของการผจญภัยของสองวีรบุรุษคือ โอดิสซุสและพระอภัยมณี ซึ่งเป็นวรรณคดีจากสองฟากฝั่งวัฒนธรรม คือ วรรณคดีตะวันตกเรื่องอีเลียดและโอดิสซีย์ และวรรณคดีไทย เรื่องนิทานพระอภัยมณีคำกลอนด้วยกรอบแนวคิดของโจเซฟ แคมป์เบลล์ และแนวคิดของคาร์ล กุสตาฟ ยุง

ความเหมือนคล้ายของวงจรมผจญภัยของวีรบุรุษ และอาร์คีไทป์ที่สำคัญอย่าง อาร์คีไทป์วีรบุรุษและอาร์คีไทป์ความช่วยเหลือจากพลังเหนือธรรมชาติที่ปรากฏขึ้นในการผจญภัยของโอดิสซุสและพระอภัยมณีนั้น แคมป์เบลล์ให้คำอธิบายว่า สืบเนื่องมาจาก อาร์คีไทป์ คือความคิดที่มีร่วมกันในเทพปกรณัม ดังนั้น เราจึงสามารถพบเห็นความเหมือนคล้ายของอนุภาคหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในเทพปกรณัม โดยมีการปรากฏในรูปแบบที่แตกต่างกันหรือเครื่องแต่งกายที่แตกต่างกันอันเป็นผลมาจากอิทธิพลสิ่งแวดล้อมและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ (Campbell, 1991, p. 61 อ้างอิงใน บารนี บุญทรง, 2551, หน้า 101-102)

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาการผจญภัยของโอดิสซุสและพระอภัยมณี ตามทฤษฎีการผจญภัยของวีรบุรุษของแคมป์เบลล์ และการศึกษาอาร์คีไทป์ โดยยกตัวอย่างอาร์คีไทป์วีรบุรุษและอาร์คีไทป์ความช่วยเหลือจากพลังเหนือธรรมชาติเป็นตัวอย่างในการศึกษานั้น พบว่าสามารถอธิบายความแตกต่างบางประเด็นท่ามกลางความเหมือนคล้ายของการผจญภัยของวีรบุรุษทั้งสองได้ด้วยแนวคิดเทพปกรณัมตะวันออกและเทพปกรณัมตะวันตกของโจเซฟ แคมป์เบลล์ และแนวคิดความแตกต่างของการคิดระหว่างโลกตะวันออกกับโลกตะวันตกของคาร์ล ยุง

แนวคิดเกี่ยวกับเทพปกรณัมตะวันออกและเทพปกรณัมตะวันตกของโจเซฟ แคมป์เบลล์

แคมป์เบลล์ศึกษาเกี่ยวกับเทพปกรณัมตะวันออกและเทพปกรณัมตะวันตก จากหนังสือ The Mask of God: Oriental Mythology และสรุปแนวคิดสำคัญของเทพปกรณัมตะวันออกไว้เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. ชีวิตมนุษย์เป็นไปตามครรลองของจักรวาลว่าด้วยวงจรการเกิดและการดับ

แคมป์เบลล์กล่าวว่าเทพปกรณัมตะวันออกเป็นเทพปกรณัมแห่งการหวนคืนสู่ต้นกำเนิดที่แสดงให้เห็นวงจรการเกิดและดับของธรรมชาติและสรรพชีวิต ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ

นับตั้งแต่ยุคทอง ยุคเงิน ยุคทองแดง และยุคเหล็ก เริ่มจากความรุ่งโรจน์อย่างสูงสุด และค่อยเสื่อมถอยลงตามลำดับสู่จุดต่ำสุดคือความแตกดับ พร้อมกับการเกิดหรือการเริ่มต้นใหม่อีกครั้ง วนเวียนไปเช่นนี้ไม่มีวันจบสิ้น และเมื่อก้าวถึงปัจเจกบุคคล เทพปรณัมตะวันออกได้สื่อความหมายให้เห็นว่าชีวิตมนุษย์ไม่ได้มีข้อยกเว้นไปจากกฎแห่งจักรวาล มนุษย์คือผู้ที่เวียนว่ายอยู่ในวงจรการเกิดและการตาย และผจญความเจ็บปวดและความทุกข์แห่งชีวิต (Campbell, 1991, p. 3)

2. การเชื่อมั่นในหนทางการค้นหาจากด้านในเพื่อหลุดพ้นจากวัฏสงสารหรือการกลับไปรวมกับพระเจ้า

แคมป์เบลล์กล่าวว่า ชาวตะวันออกตระหนักถึงการที่มนุษย์มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพระเจ้าในลักษณะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของพระองค์ มนุษย์มาจากการรังสรรค์ของพระเจ้า ดังปรากฏให้เห็นจากเทพปรณัมเกี่ยวกับเรื่องราวความเต็มใจของพระเจ้าในการสร้างมนุษย์ ที่ได้แบ่งพระองค์ออกเป็นทั้งมนุษย์และทุกสรรพสิ่ง ในคัมภีร์ Brihadaranyaka Upanishad ของศาสนาฮินดู ในช่วง 700 ปี ก่อนคริสตกาล ดังนี้

...ในตอนเริ่มแรก จักรวาลว่างเปล่า มีเพียงพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งปรากฏในรูปของบุคคล และเมื่อพระองค์มองลึกลงไปรอบ ๆ พบว่า มีเพียงแต่พระองค์เท่านั้น จึงตรัสประโยคแรกออกมาว่า “นี่คือข้า” และต่อมาพระองค์เกิดความกลัว แต่เมื่อทรงพิจารณาพบว่า ไม่มีใครอื่นนอกจากพระองค์เพียงลำพัง จึงไม่มีอะไรที่จะต้องกลัว ดังนั้น ความกลัวจึงหายไปอย่างไรก็ตาม พระเจ้ารู้สึกว้าเหว่ พระองค์ไม่มีความสุข นี่จึงเป็นเหตุให้เกิดความปรารถนาต่อมา พระเจ้าได้แบ่งพระองค์ออกเป็นสองส่วน นั่นคือ ชายและหญิง

(Campbell, 1991, p. 9)

ทัศนะของชาวตะวันออก ดังเช่น ความคิดของชาวอินเดียจึงเป็นไปในลักษณะที่เชื่อว่าความเป็นทิพย์ของพระเจ้าสถิตอยู่ในทุกหนแห่ง จึงไม่มีความจำเป็นต้องฝากความหวังหรือรอคอยช่วงเวลาของพลาณาภพและความดีงามของพระเจ้า สิ่งที่มนุษย์ต้องทำก็คือ การค้นหาเพื่อคืนสู่อัตมัน (Atman) ที่มีอยู่แต่เดิมในมนุษย์ทุกคน (Campbell, 1991, p. 12) และนอกจากนี้ แคมป์เบลล์ยกตัวอย่าง เรื่องราวขององค์ลัมมาสัมพุทธเจ้าที่ขัดเกลาจิตใจจนสามารถละวางความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องความกลัว ความปรารถนา และการเรียกร้องให้ทำตามหน้าที่ทางสังคม และท้ายที่สุดพระองค์ทรงตรัสรู้ แต่มิได้ละทิ้งสังคมมนุษย์ พระองค์ทรงนำหลักธรรมออกเผยแผ่สู่สาธารณะเป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษ (Campbell, 1991, p. 17-20)

3. การส่งเสริมบุคคลให้ยกระดับจิตไปสู่การให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของกลุ่มมากกว่าเรื่องของตัวเอง

แคมป์เบลล์กล่าวว่าแนวคิดของชาวตะวันตกประการหนึ่งคือ การส่งเสริมบุคคลให้ยกระดับจิตไปสู่การให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของกลุ่ม มากกว่าเรื่องของตัวเอง ดังปรากฏให้เห็นในการประกอบพิธีกรรมของชาวตะวันตก เช่น พิธีกรรมของชุมชนมนุษย์กินคนเกี่ยวกับการฆาตกรรม พิธีกรรมทางเพศ และการประกอบพิธีกรรมในยุคโบราณของประเทศอินเดีย ที่ชนชั้นสูงในรัฐอัสสัม (Assam) จัดประเพณีการสังเวยมนุษย์ต่อพระแม่กาลี มีการตัดศีรษะผู้ถูกสังเวยหน้าเทวรูปขององค์เทวี จากนั้น อวัยวะต่าง ๆ จะถูกชำแหละ ปอดจะนำไปต้มเพื่อให้โยคีบริโภค สมาชิกในครอบครัวผู้จัดพิธีบูชาจะร่วมกันบริโภคข้าวคลุกเลือดของผู้ถูกสังเวย คัมภีร์กาลิกะ ปูราณะ (Kalika Purana) ระบุว่า การสังเวยชีวิตมนุษย์หนึ่งคน จะสร้างความพอใจให้แก่พระแม่กาลี 1,000 ปี และการบูชาด้วยเนื้อของผู้ชาย จำนวน 3 คน จะทำให้พระศิวะซึ่งเป็นพระสวามีของพระแม่กาลีพอใจไปอีก 3,000 ปี และเลือดของผู้ถูกสังเวยจะกลายเป็นอาหารทิพย์ ซึ่งพิธีกรรมของชนเผ่าโบราณเหล่านี้ แสดงให้สมาชิกในชุมชนเห็นความจริงของการเกิดและการตาย ที่เมื่อคนหนึ่งตาย ร่างกายของเขาบนผืนดินทำให้เกิดพืชพรรณ เพื่อจะกลายมาเป็นอาหาร มนุษย์เราจึงมีชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาความตายของผู้อื่น ดังนั้น ชาวตะวันตกจึงส่งเสริมให้บุคคลมองเห็นความสำคัญของความยั่งยืนของกลุ่มมากกว่าเพียงแค่เรื่องราวของตนเอง (Campbell, 1991, p. 4-6)

ในขณะเดียวกัน แคมป์เบลล์สรุปถึงแนวคิดสำคัญของเทพปกรณัมตะวันตก ไว้เป็น 2 ประเด็นเช่นกัน ประกอบด้วย

1. เทพปกรณัมตะวันตกคือเรื่องเล่าเชิงจริยธรรม

แคมป์เบลล์กล่าวว่าชาวตะวันตกส่วนใหญ่มีแนวคิดที่เทพปกรณัมตะวันตก คือ เรื่องเล่าเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับการต่อสู้ระหว่างความสว่างกับความมืด หรือความดีกับความชั่ว ซึ่งปรากฏในประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก ตั้งแต่อารยธรรมซูเมอร์เมื่อราว 2,350 ปีก่อนคริสตกาล ได้เกิดแนวคิดที่แตกต่างกับเทพปกรณัมตะวันออกว่าด้วยการหวนคืนสู่นิรันดร์ โดยโลกตะวันตกได้พัฒนาไปสู่แนวคิด “เทพเจ้าผู้มาไถ่บาป” (Forfeited God) และโลกมนุษย์คือดินแดนของความขัดแย้งระหว่างความสว่างและความมืด โดยแนวคิดนี้มีจุดกำเนิดในศาสนาโซโรอัสเตอร์ของชาวเปอร์เซีย เมื่อ 1,200 -500 ปีก่อนคริสตกาล มีตำนานเล่าขานถึงเรื่องราวสงครามระหว่างเทพเจ้าแห่งปัญญา อฮูระ มาสดา (Ahura Mazda) และเทพเจ้าแห่งความหลอกลวง แองกรา เมนยู (Angra Mainyu) โลกมนุษย์ คือ ดินแดนที่ปกคลุมด้วยการแบ่งแยกระหว่างความมืด-ความสว่าง ความดีงาม-ความชั่วร้าย และปัญญา-ความรุนแรง เป็นต้น ท้ายที่สุด สงครามระหว่างแสงสว่าง

และความมืดได้กลายเป็นต้นแบบความคิดของอาณาจักรต่าง ๆ ในโลกตะวันตก ซึ่งนอกจาก จะมีการสืบทอดต่อกันมา เริ่มจาก ยุคแรกคือ อาณาจักรอะคีเมเนียน (Achaemenian) ของจักรพรรดิไซรัสมหาราช (Cyrus The Great) ผู้ขึ้นพระชนม์เมื่อ 529 ปี ก่อนคริสตกาล และจักรพรรดิดาริอุสที่ 1 (Darius I) ผู้ครองราชย์ช่วง 521-486 ปี ก่อนคริสตกาล ยุคที่สองคือ อาณาจักรฮีบรู ยุคที่สาม คือ อาณาจักรของชาวคริสเตียน และยุคสุดท้ายคือ อาณาจักรของชาวมุสลิม ยังมีการประยุกต์ให้เป็นแบบฉบับเฉพาะของเทพปกรณัมตะวันตกว่าด้วยแนวคิด “สงครามศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งมนุษย์ได้สถาปนาตนเองหรือพวกพ้องของตนให้มีหน้าที่ฟื้นฟูโลกให้เกิดความดีงามก้าวหน้า (Campbell, 1991, p. 6-8)

2. การให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกบุคคล

แคมป์เบลล์กล่าวว่า ชาวตะวันตกให้ความสำคัญกับความเฉพาะของปัจเจกบุคคล สืบเนื่องมาจาก ชาวตะวันตกมีหลักการว่าด้วยเจตจำนงเสรี ที่นอกจากจะแยกบุคคลออกจากกัน และกันแล้ว ยังแยกบุคคลออกจากเจตจำนงของธรรมชาติและพระเจ้า ชาวตะวันตกเชื่อว่าการแสวงหาคคุณค่าและความดีงามจะต้องมาจากจากประสบการณ์เฉพาะตนและการตัดสินใจด้วยตัวเอง ดังนั้น ทัศนะเรื่องความเฉพาะของปัจเจกบุคคลจึงได้กลายเป็นอุดมคติของชาวตะวันตก (Campbell, 1991, p 22)

โดยสรุป อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับเทพปกรณัมตะวันออกและเทพปกรณัมตะวันตกของแคมป์เบลล์มีลักษณะที่เทพปกรณัมตะวันออกแสดงให้เห็นว่า ชีวิตมนุษย์เป็นไปตามครรลองของจักรวาลว่าด้วยวงจรการเกิดและการดับ ชาวตะวันออกมีความเชื่อมั่นในหนทางการค้นหาจากด้านในเพื่อหลุดพ้นจากวัฏสงสารหรือการกลับไปพร้อมกับพระเจ้า และมีแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมบุคคลให้ยกระดับจิตไปสู่การให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของกลุ่ม มากกว่าเรื่องของตัวเอง ในขณะที่เทพปกรณัมตะวันตกแสดงให้เห็นมุมมองเชิงจริยธรรม และการให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกบุคคล

แนวคิดความแตกต่างของการคิดระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตก ของคาร์ล กุสตาฟ ยุง

ยุง กล่าวถึง ความแตกต่างระหว่างการคิดของโลกตะวันออกกับโลกตะวันตกไว้ในหนังสือ The Portable Jung ดังต่อไปนี้

ทัศนะเกี่ยวกับการคิดของโลกตะวันออกของยุง ประกอบด้วย

1. ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับจิต ด้วยหลักปรัชญา

ยุงแสดงทัศนะเกี่ยวกับความคิดของโลกตะวันออกเกี่ยวกับเรื่องของจิต (Mind) ว่าเป็นเรื่องที่สื่อความหมายในแง่ปรัชญา กล่าวคืออธิบายว่า จิตของบุคคลมีความเชื่อมโยงกับจักรวาล (Jung, 1971, pp. 480-481) ดังเช่น ความคิดของชนยุคบรรพกาลที่มองเห็นความเคลื่อนไหวและความมีชีวิตของสรรพสิ่งรอบตัวของพวกเขา และนำมาเชื่อมโยงกับเรื่องราวเกี่ยวกับพลังวิเศษ การเยียวยารักษาโรคภัย เป็นต้น (Jung, 1971, pp. 481-482)

2. มีมุมมองแบบการหันเข้าสู่ด้านใน

ยุงชี้ให้เห็นว่า ศาสนาของโลกตะวันออกเป็นศาสนาแห่งการระลึกรู้ กล่าวคือชาวตะวันออกเชื่อว่าพระเจ้าสถิตอยู่ในมนุษย์ และมนุษย์สามารถไถ่ถอน [จากบาปหรือความทุกข์] ได้ด้วยตนเอง (Jung, 1971, p. 486) และมุมมองแบบการหันเข้าสู่ด้านใน (Introverted Point of View) เป็นรูปแบบของโลกตะวันออก ความความเชื่อทางศาสนาของชาวตะวันออกมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแนวคิดจิตแห่งพุทธะ (Buddha Mind) ที่เป็นแก่นสารของการดำรงอยู่ และมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของแก่นสารดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การที่มนุษย์มีจิตวิญญาณอยู่ในระดับต่ำเพราะมนุษย์ถูกบดบังด้วยกฎแห่งกรรม มนุษย์ติดอยู่ในห้วงมายา อันมีที่มาจากจิตที่ไม่บรรลุแจ้งถึงความจริงสูงสุด มนุษย์แยกออกมาจากกระแสแห่งพุทธะ และในที่สุดมนุษย์ต้องหวนคืนไปเป็นหนึ่งเดียวกับจิตแห่งพุทธะที่เราจากมา (Jung, 1971, pp. 487-488)

ทัศนะเกี่ยวกับการคิดของโลกตะวันตกของยุง ประกอบด้วย

1. ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับจิตด้วยจิตวิทยา

ยุงกล่าวว่า นับตั้งแต่ยุคกลางเป็นต้นมา โลกตะวันตกเข้าถึงองค์ความรู้ด้วยการอธิบายความหมายเกี่ยวกับจิตว่า เป็นระบบการทำหน้าที่ของจิต (Psychic Function) ซึ่งเป็นการศึกษาที่แยกจิตของบุคคลออกจากการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจักรวาล มนุษย์ไม่ได้เป็นจักรวาลขนาดเล็กที่เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลอีกต่อไป (Jung, 1971, pp. 480-481) สิ่งหนึ่งที่อาจเป็นสาเหตุทำให้ชาวตะวันตกส่วนใหญ่ศึกษาเรื่องของจิตในแง่จิตวิทยาอาจมาจากการให้ความสำคัญกับวัตถุนิยม โลกตะวันตกตั้งแต่ยุคหลังโสคราตีสเป็นต้นมา มักยกย่องภูมิความรู้ต้องสามารถพิสูจน์ได้จับต้องได้ ไม่มีข้อยกเว้นแม้แต่ความคิดเกี่ยวกับเรื่องทางจิตวิญญาณ หรือแม้กระทั่งความคิดเรื่องหลักการของความจริงสูงสุด ถึงแม้ในปัจจุบันจะยังปรากฏว่าศาสนาของโลกตะวันตกซึ่งในอดีตมีหลักการอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาจะยังคงรักษาเรื่องราวเกี่ยวกับเงื่อนไขทางจิต

ซึ่งเป็นความเชื่อของชนยุคบรรพกาลเอาไว้ แต่ก็เกินไปเพื่อคงไว้ซึ่งความมั่นคงและความเชื่อมั่นที่โลกมีต่อศาสนาของโลกตะวันตกเท่านั้น (Jung, 1971, pp. 482-483)

2. มีมุมมองแบบการหันออกสู่ด้านนอก

ยูงแสดงทัศนะว่าโลกตะวันตกมีมุมมองแบบการหันออกสู่ด้านนอก (Extraverted Point of View) กล่าวคือ โลกตะวันตกเชื่อว่า ความดีงามทั้งหมดทั้งมวลอยู่ในที่อื่น ๆ และทุกปรากฏการณ์ของสิ่งดีงามจะมาจากด้านนอก [ไม่ใช่จากด้านในของปัจเจกบุคคล] ดังนั้น มุมมองทางศาสนาของโลกตะวันตกจึงเห็นว่า ใครก็ตามที่พยายามจะเชื่อมโยงจิตของตนเองกับพระเจ้าของพระเจ้าโดยตรงคือคนนอกกรีต และคริสต์ศาสนิกชนมีความคิดว่ามนุษย์มีฐานะต่ำต้อย ความไม่ดีงามทั้งหมดของตัวเรา และเชื่อว่าตนเป็นคนบาป และจะต้องไถ่ถอนบาปด้วยการพึ่งพิงและอาศัยความช่วยเหลือจากปัจจัยอื่น ๆ ที่อยู่นอกตน เช่น การเชื่อมโยงมนุษย์กับพระเจ้าต้องอาศัยศาสนจักร และคิดค้นวิธีการแก้ไขปัญาเกี่ยวกับเรื่องทางจิตด้วยศาสตร์แห่งจิตวิทยาเกี่ยวกับหลักการจิตไร้สำนึกของมนุษย์ เป็นต้น (Jung, 1971, pp. 487-491)

โดยสรุป พบว่า ทัศนะของยูงเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างความคิดของโลกตะวันออกและโลกตะวันตก มีดังนี้ โลกตะวันออกศึกษาเรื่องเกี่ยวกับจิตในแง่ปรัชญา และมีมุมมองแบบการหันเข้าสู่ด้านใน ว่าด้วยความเชื่อทางศาสนาที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแนวคิดจิตแห่งพุทธะ ในขณะที่ โลกตะวันตกเข้าถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับจิตด้วยศาสตร์แห่งจิตวิทยา มีพื้นฐานของการคิดในแง่วัตถุนิยม และมีมุมมองแบบการหันออกสู่ด้านนอก ที่เชื่อว่า ความดีงามทั้งหมดทั้งมวลอยู่ในที่อื่น ๆ

จากการศึกษาแนวคิดเทพปรภณัมตะวันตกและเทพปรภณัมตะวันออกของแคมป์เบลล์ และแนวคิดความแตกต่างของการคิดระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตกของยูงข้างต้น ทำให้เรามองเห็นความคล้ายคลึงกันในแนวคิดของแคมป์เบลล์และยูงที่มีต่อการคิดแบบตะวันออกและแบบตะวันตก ซึ่งสามารถสรุปการคิดที่แตกต่างระหว่างโลกตะวันออกกับโลกตะวันตกได้เป็น 3 ประเด็น ผู้วิจัยได้ปรับเปลี่ยนการใช้คำของแคมป์เบลล์และยูงให้สอดคล้องกันโดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงสาระสำคัญทางความคิดของนักวิชาการทั้งสอง สาระสำคัญของการคิดที่แตกต่างระหว่างโลกตะวันออกกับโลกตะวันตกทั้ง 3 ประเด็น มีดังนี้

1. ตะวันออกมองจิตในแง่ปรัชญา – ตะวันตกมองจิตในแง่จิตวิทยา
2. ตะวันออกมีมุมมองหันเข้าสู่ด้านใน – ตะวันตกมีมุมมองหันออกสู่ด้านนอก
3. ตะวันออกให้ความสำคัญกับกลุ่ม – ตะวันตกให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล

การคิดที่แตกต่างกันระหว่างโลกตะวันออกกับโลกตะวันตกทั้ง 3 ประเด็นปรากฏให้เห็นในการผจญภัยของโอดิสซุสและพระอภัยมณี ซึ่งเป็นตัวแทนของวรรณคดีตะวันตกและวรรณคดีตะวันออก [วรรณคดีไทย] ในการศึกษาครั้งนี้ ดังผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไป

ความแตกต่างท่ามกลางความเหมือนคล้ายที่ปรากฏในการผจญภัยของโอดิสซุสและพระอภัยมณี

จากการศึกษาวิจารณ์การผจญภัยของโอดิสซุสและพระอภัยมณี พบว่ามีความแตกต่างที่สะท้อนให้เห็นการคิดที่แตกต่างกันของตะวันตกและตะวันออกใน 3 ประเด็น ดังนี้

1. ตะวันออกมองจิตในแง่ปรัชญา – ตะวันตกมองจิตในแง่จิตวิทยา

จากการศึกษาการผจญภัยของพระอภัยมณีปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับจิตและความคิดเกี่ยวกับพระเจ้า ในลักษณะที่เป็นหลักการของความจริงสูงสุดที่บุคคลไม่สามารถตระหนักรู้ถึงสถานะของความมีอยู่ ด้วยมุมมองแบบโลกทางวัตถุ

การผจญภัยของพระอภัยมณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยามที่ประสบอุปสรรคและอันตราย มักจะได้รับความช่วยเหลือจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติให้ผ่านพ้นช่วงเวลาวิกฤตไปได้อยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม ปรากฏผู้มีพลังเหนือธรรมชาติในลักษณะผู้มีพลังวิเศษโดยกำเนิดคือ ลินสมุท และสุดสาคร และผู้มีพลังเหนือธรรมชาติจากการปฏิบัติทางศาสนา คือ ฤๅษีแห่งเกาะแก้วพิสดาร และพราหมณ์ต่าง ๆ และแม้จะมีเรื่องราวพระอภัยมณีออกบวชเป็นโยคีตามหลักคำสอนของพระคัมภีร์ที่ว่า “จงหวังพระปรมาศิวาโมกข์ เป็นล้นโลกล้นสุดมนุษย์สวรรค์” (สุนทรภู่, 2517, หน้า 1271) แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดเส้นทางการผจญภัยของพระอภัยมณีพบว่า ไม่ปรากฏการนำพระมหาเทพคิเวหรือเทพเจ้าองค์ใด ๆ เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับประสบการณ์การผจญภัยและชะตากรรมของวีรบุรุษ จนทำให้ความคิดเกี่ยวกับเทพเจ้ากลายเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็น หรือจับต้องและสัมผัสได้แต่ประการใด

อีกทั้ง การที่พระอภัยมณีเรียนรู้จนเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า ความเป็นไปของชีวิตทางโลก เป็นสิ่งไม่จีรังยั่งยืนมีแต่การดำเนินไปสู่ความเสื่อม จนกระทั่งแตกสลายและดับสูญไป ดังนั้น พระอภัยมณีจึงตัดสินใจออกบวช เพื่อแสวงหาหนทางที่จะหลุดพ้นไปจากวังวนวัฏสงสารของชีวิต ด้วยวิถีทางแห่งจิต ซึ่งเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงกับสถานะเหนือโลกโดยอาศัยการเดินทางด้านในของตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับวิถีทางของประสาธลัมผัสทั้ง 5 ซึ่งประกอบด้วย รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส อันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องราวทางกายหรือทางวัตถุ ดังนั้น การผจญภัยของพระอภัยมณีเป็นสิ่งที่สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับจิต และหลักการความจริงสูงสุดในลักษณะที่เป็นไปดังทัศนะของยุ่ง ที่ชี้ให้เห็นว่า โลกตะวันออกศึกษาเรื่องเกี่ยวกับจิตในแง่ปรัชญา

และชาวตะวันตกก็มีมุมมองทางศาสนา ที่ตระหนักรู้ถึงการที่พระเจ้าสถิตอยู่ในมนุษย์ และคนเราสามารถไถ่ถอน [ความทุกข์ของชีวิต] ได้ด้วยตนเอง

ในทางตรงกันข้าม การผจญภัยของโอดิสซุสมีเรื่องราวความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์และเทพเจ้าอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ ปรากฏเรื่องราวที่เทพเจ้าทั้งหลายต่างมีบุคลิกภาพที่ใกล้เคียงและไม่แตกต่างกับมนุษย์ มีทั้งเทพเจ้าเพศชายและหญิง ที่มีรูปร่างหน้าตาเหมือนกันกับคนสามัญเพียงแต่เทพเจ้าย่อมงดงามกว่า มีอำนาจที่มนุษย์ต้องสยบยอม และมีความเป็นอมตะ อีกทั้ง เทพเจ้าเหล่านี้ล้วนมีอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด รัก โกรธ หลง ไม่แตกต่างไปจากมนุษย์

สำหรับโอดิสซุสผู้เป็นวีรบุรุษ เขามีประสบการณ์ตรงที่ได้สัมผัสและเกี่ยวข้องกับทวยเทพเป็นจำนวนหลายครั้งหลายหน โอดิสซุสเผชิญกับอารมณ์และความรู้สึกของเทพเจ้าทั้งในทางดีและในทางร้าย ดังเช่น การจ้องล้างโอดิสซุสอย่างไม่เลิกราของเทพเจ้าโฟไซดอนสืบเนื่องมาจากความโกรธแค้นที่เขาทำให้อูริไซคlopส์ตาบอด หรือความเมตตาของเทวีเธเนที่มีต่อโอดิสซุส จนต้องให้ความปกป้องคุ้มครองเขาไปจนตลอดการผจญภัย เป็นต้น และมีโอกาสได้ประสบพบเห็นเทพเทวีเธเนจำแลงกายมาปรากฏต่อหน้าเพื่อให้ความช่วยเหลือหรือปลุกขวัญและกำลังใจของเขาหลายต่อหลายครั้ง หรือแม้กระทั่ง การที่โอดิสซุสมีโอกาสนำชีวิตคู่ร่วมกับเทพเทวีถึง 2 พระองค์ อย่างเทวีเซอริซี และเทวีคาลิปโซ นับเป็นประสบการณ์ครองคู่กับเทพเจ้าเยี่ยงเดียวกับการครองเรือนของมนุษย์ทั่วไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทของพระมหาเทพหรือเทพเจ้าซุสก็ไม่แตกต่างไปจากเทพเจ้าองค์อื่น ที่มนุษย์สามารถสัมผัสและรู้จักได้ด้วยประสาทสัมผัสทางกาย และไม่ปรากฏว่า พระองค์ทรงมีอิทธิพลหรือความสำคัญในฐานะหลักการของความจริงสูงสุด ที่อยู่ล่องพ้นไปจากการตระหนักรู้ถึงสภาวะเหนือโลกแต่ประการใด

อาจกล่าวได้ว่า การที่เรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าหรือแม้แต่เทพเจ้าสูงสุด ได้กลายเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถจับต้องและรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทางกาย และแม้กระทั่ง การที่มนุษย์มีโอกาสนำประสบการณ์ร่วมกับเทพเจ้า ดังปรากฏในการผจญภัยของโอดิสซุส เป็นไปดังทัศนะของยูงที่เห็นว่า โลกตะวันตกศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับจิตด้วยหลักจิตวิทยา ที่ยกย่องภูมิความรู้ที่มาจากหลักวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีพื้นฐานทางความคิดที่เกี่ยวข้องกับวัตถุนิยม ที่มองว่าทุกสิ่งเป็นเรื่องของการจับต้องและพิสูจน์ได้ และสามารถกำหนดให้ปรากฏเป็นวัตถุ โดยไม่มีข้อยกเว้นแม้แต่ความคิดเกี่ยวกับเรื่องทางจิตวิญญาณ หรือแม้กระทั่งความคิดเรื่องหลักการของความจริงสูงสุด

กล่าวโดยสรุป คือ การผจญภัยของพระอภัยมณี ไม่ได้นำเสนอแนวคิดที่ว่าพระมหาเทพมีส่วนเกี่ยวข้องกับการผจญภัยและชะตากรรมของวีรบุรุษ ไม่ปรากฏแนวคิดที่ว่าเทพเจ้าเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็น จับต้องหรือสัมผัสได้ และสะท้อนให้เห็นการแสวงหาหนทางหลุดพ้น

ด้วยวิถีทางแห่งจิต ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกับสภาวะเหนือโลกโดยอาศัยการเดินทางด้านในของตนเอง ซึ่งสะท้อนการคิดของโลกตะวันออกเกี่ยวกับจิตในแง่ปรัชญา ในทางตรงกันข้าม การผจญภัยของ โอดิสซุสปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าหรือแม้แต่เทพเจ้าสูงสุด ว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถจับต้อง และรับรู้ได้ รวมทั้งปรากฏเรื่องราวที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับเทพเจ้า ซึ่งสะท้อนการคิดของโลก ตะวันตกเกี่ยวกับการมองจิตในแง่จิตวิทยา

2. ตะวันออกมีมุมมองหันเข้าสู่ด้านใน – ตะวันตกมีมุมมองหันออกสู่ด้านนอก

จากการศึกษา พบว่าการผจญภัยของพระอภัยมณีสะท้อนแนวคิดแบบตะวันออก คือ การมีมุมมองแบบหันเข้าสู่ด้านใน ในขณะที่การผจญภัยของโอดิสซุสสะท้อนมุมมองแบบตะวันตก คือ หันออกสู่ด้านนอก

การทดสอบทดลองในการผจญภัยของพระอภัยมณีซึ่งเป็นการทดสอบทางใจเป็นส่วน ใหญ่คือ สิ่งปฏิกูลให้พระอภัยมณีเข้าใจความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ ว่าชีวิตมนุษย์นั้นไม่จีรังยั่งยืน และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ประกอบกับพระอภัยมณีมีโอกาสดำเนินแบบซึ่งเป็นผู้แสวงหา ความสงบหรือหนทางหลุดพ้นจากด้านในที่สำคัญ คือ ภาวะแห่งเกาะแก้วพิสดาร จึงทำให้ใน ตอนท้าย เรื่อง พระอภัยมณีตัดสินใจเลือกหนทางเดินทางสู่ด้านใน กล่าวคือตัดสินใจออกบวชอยู่ บนเขาลึงคุตร ชีวิตทางธรรม

นับตั้งแต่พระอภัยมณีผู้เป็นวีรบุรุษ มีโอกาสเรียนรู้วิชาการดนตรีโดยเฉพาะวิชาการ เป่าปี่ จากพินทพราหมณ์รามราชผู้เป็นครูประสิทธิ์ประสาท ตั้งแต่พระอภัยมณีมีอายุเพียง 15 ปี พระอภัยมณีก็รู้และเข้าใจหลักการที่สำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับความเป็นไปของโลกมนุษย์ นั่นคือ คนเรามักจะหลงวนอยู่ในวังวนของรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส อย่างไม่มีวันจบสิ้น ตราบใดที่ยัง ไม่สามารถละวางความข้องเกี่ยวกับการยึดถือความสำคัญทางกายลงได้ พระอภัยมณีเองก็หลงวน อยู่กับรูป รส กลิ่น เสียง ต้องเผชิญกับการถูกทดสอบทดลองในรูปแบบของความพลัดพราก ความผิดหวังและเสียใจหลายต่อหลายครั้งดังเช่น การจำใจวางตัวเป็นกลางในสงครามชิงนาง สุวรรณมาลี การจำใจลาจากนางเงือกที่กำลังตั้งครรภ์ได้ 3 เดือน และการทำสงครามกับบุตรของ ตน คือ มังคลา เป็นต้น เป็นสิ่งแสดงให้เห็นการวนเวียนอยู่ห้วงทุกข์ของการใช้ชีวิตทางโลกอย่าง ไม่มีวันจบสิ้น

การประสบกับการทดสอบทดลองดังกล่าว ทำให้พระอภัยมณีได้เห็นถึงความทุกข์และ ความไม่แน่นอนของชีวิตมนุษย์แทบจะทุกแง่มุม จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนิน ชีวิตจากทางโลกสู่วิถีทางธรรม ด้วยการสละชีวิตคู่การครองเรือนและตำแหน่งผู้ปกครองบ้านเมือง ให้กับลูกหลานและบุคคลใกล้ชิด และมุ่งสู่การฝึกฝนขัดเกลาจิตเพื่อปลดปล่อยความทุกข์ของชีวิต

ด้วยการบวชเป็นโยคีตามคำสอนของพระศิวะ มีการถือศีล 5 การละความข้องเกี่ยวทางโลกียวิสัย และมีเป้าหมายการบรรลุนิพพาน ซึ่งเป็นช่วงเวลาการประกอบภารกิจทางจิตวิญญาณหรือการเดินทางด้านในตามความเชื่อแบบตะวันตกว่ามนุษย์สามารถแสวงหาหนทางหลุดพ้นได้ด้วย การปฏิบัติจากด้านในหรือปฏิบัติด้วยจิตของตน ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของแคมป์เบลล์และยุงที่ชี้ให้เห็นว่า ชีวิตมนุษย์เป็นไปตามครรลองของจักรวาลว่าด้วยวงจรการเกิดและการดับ มนุษย์ คือ ผู้ที่เวียนว่ายอยู่ในวงจรการเกิดและการตายหรือวัฏสงสาร ต้องผจญความเจ็บปวดและความทุกข์ แห่งชีวิตอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และด้วยแนวคิดเกี่ยวกับบรมอาตมัน-อาตมัน ตามแบบศาสนา พราหมณ์-ฮินดู กล่าวคือเชื่อว่าพระมหาเทพสถิตอยู่ในทุกสรรพสิ่ง มนุษย์จึงมีศักยภาพในการ แสวงหาหนทางดับทุกข์ด้วยการค้นหาจากด้านในหรือการหันสู่ด้านในเพื่อหลุดพ้นจากวัฏสงสาร หรือการกลับไปรวมกับพระมหาเทพ หรือแนวคิดจิตแห่งพุทธะในพระพุทธศาสนา ที่กล่าวว่ามนุษย์ ีความเป็นพุทธะอยู่ในตนจึงมีศักยภาพที่จะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานได้ทั้งสิ้น

ในทางตรงกันข้าม การผจญภัยของโอดิสซัสผู้เป็นวีรบุรุษในเทพปกรณัมกรีก ปรากฏ เรื่องราวการประกอบภารกิจทางกายเป็นส่วนใหญ่ ที่เกี่ยวข้องกับสงคราม และการต่อสู้มาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จาก นับตั้งแต่การเข้าร่วมสงครามโจมตีกรุงทรอย การเผชิญชาวอิสมารุส การรอดชีวิตจากการถูกชาวลาเอสติริโกเนียนสังหารหมู่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พบว่า โฮเมอร์ ผู้เป็นประพันธ์มหากาพย์โอดิสซีย์ ได้บรรยายเรื่องราวการประกอบภารกิจในช่วงเวลาก่อนที่ โอดิสซัสจะหวนคืนสู่สถานะประมุขแห่งอิกกะอย่างละเอียดลออในทุกแง่มุม เพื่อเป็นการปูทางไปสู่ การสังหารศัตรูผู้รุกราน และเขาอุทิศการประพันธ์ในบทที่ 22 ยุทธนาการในท้องพระโรง ถึงหนึ่งบท เต็ม เพื่อบรรยายเกี่ยวกับเหตุการณ์นองเลือดของการต่อสู้ และการสังหารเจ้าชายผู้รุกรานอย่าง ระทึกใจ

ทั้งนี้ พบว่า โอดิสซัสมีวิถีทางและเป้าหมายที่จะรักษาสัญญาแห่งการครองเรือนกับ เพเนโลพี ซึ่งเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตทางโลก ดังจะเห็นได้จาก ความมุ่งมั่นที่จะเดินทางกลับสู่ อิกกะหลังสงครามทรอยสิ้นสุด ไม่ว่าจะเผชิญอุปสรรคและอันตรายเพียงใด เช่น เทวีคาลิปโซ่กักขัง และหน่วงเหนี่ยวโอดิสซัสเป็นเวลาถึง 7 ปี แต่เขาไม่เคยละความพยายาม จนกระทั่งได้หวนกลับไป ใช้ชีวิตอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาครอบครัวอีกครั้งตามพันธสัญญาของการสมรส แคมป์เบลล์ ได้แสดงความคิดต่อการตัดสินใจเลือกที่จะหวนคืนกลับมาใช้ชีวิตคู่ของโอดิสซัสว่าเป็นการ ไม่ต้องการหลุดพ้นจากค่านิยมของการใช้ชีวิตทางโลก แคมป์เบลล์กล่าวว่า

...โอติสเชอุส [โอติสซุส] ผู้ความซื่อตรงต่อโลก และกลับมาจากเกาะแห่ง
พระสุริยเทพเพื่อ คีนส์ชีวิตแต่งงานกับเพเนโลพี [เพเนโลพี] เขาได้ยอมรับความซื่อสัตย์
นี้ว่าเป็นพันธสัญญาในชีวิตของเขา เขาไม่ได้แสวงหาความหลุดพ้นจากความซื่อสัตย์ที่มี
ต่อค่านิยมของชีวิตในโลกนี้

(Campbell, 1991, p. 191 อ้างอิงใน บารนี บุญทรง, 2551, หน้า 322)

นอกจากนั้น ในขณะที่พระอภัยมณีมุ่งแสวงหาหนทางหลุดพ้นจากวิภังขาร ด้วยการ
ฝึกฝนและขัดเกลาจิตใจของตนเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นการมีมุมมองแบบหันเข้าสู่ด้านใน แต่ปรากฏ
ว่าในวรรณคดีโอติสซุสที่ปรากฏเรื่องราวคล้ายคลึงกัน กล่าวคือเทวีคาลิปโซเสนอความเป็นอมตะ
ดุจเดียวกับเทพเจ้าให้แก่โอติสซุส เพื่อแลกกับการครองคู่กับเทวีตลอดไป นั่นแสดงให้เห็นแนวคิด
การหันออกสู่ด้านนอกว่า วีรบุรุษไม่จำเป็นต้องหันเข้าสู่ด้านในหรือศึกษาจิตของตนเพื่อให้ได้ในสิ่ง
มีค่าสูงสุด แต่เขาอาจได้รับสิ่งนั้นมาจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติหรือหนทางอื่น ๆ

เรื่องราวภารกิจทางกายด้วยการต่อสู้สังหารศัตรู ความมุ่งมั่นที่จะกลับมารักษาพันธ
สัญญาแห่งการสมรสกับกับเพเนโลพี และหวนคืนสู่ฐานะประมุขแห่งอาณาจักร ซึ่งเป็นการมองเห็น
ความดีงามของชีวิตขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายนอก และความคิดเกี่ยวกับการบรรลุซึ่งความเป็นอมตะ
ดังเช่นเทพเจ้า โดยไม่จำเป็นต้องหันเข้าสู่ด้านใน แต่สามารถได้มาด้วยวิธีการอื่น ๆ ดังที่ปรากฏใน
การผจญภัยของโอติสซุส เป็นไปดังทัศนะของยูงที่ชี้ให้เห็นว่า โลกตะวันตกมีความเชื่อว่าความดี
งามทั้งหมดทั้งมวลอยู่ในที่อื่น ๆ และทุกปรากฏการณ์ของสิ่งดีงามจะมาจากด้านนอก

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การผจญภัยของพระอภัยมณี ที่ฝึกฝนขัดเกลาจิตด้วยการบวช
เป็นโยคี เพื่อละความข้องเกี่ยวทางโลกียวิสัย และมีเป้าหมายที่จะบรรลุนิพพาน ซึ่งเป็นการ
ประกอบภารกิจทางจิตวิญญาณหรือการเดินทางด้านใน สะท้อนการคิดของโลกตะวันออกในแง่
การหันเข้าสู่ด้านใน ในทางกลับกัน การผจญภัยของโอติสซุสที่ประกอบภารกิจทางกายเป็นส่วน
ใหญ่ เช่น การต่อสู้สังหารศัตรู ความมุ่งมั่นที่จะกลับมารักษาพันธสัญญาแห่งการสมรสกับกับ
เพเนโลพีและหวนคืนสู่ฐานะประมุขแห่งอาณาจักร เป็นการมองเห็นความดีงามของชีวิตโดยให้
ความสำคัญกับเงื่อนไขภายนอกเป็นหลัก และบางตอนยังสะท้อนความคิดเกี่ยวกับการบรรลุ
ความเป็นอมตะดังเช่นเทพเจ้า โดยไม่จำเป็นต้องหันเข้าสู่ด้านใน เป็นการสะท้อนการคิดของโลก
ตะวันตกในแง่การหันออกสู่ด้านนอก

3. ตะวันออกให้ความสำคัญกับกลุ่ม – ตะวันตกให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล

จากการศึกษา พบว่า พระอภัยมณีผู้เป็นวีรบุรุษที่ต้องเผชิญกับบททดสอบทดลอง และภารกิจการผจญภัยที่ยากลำบาก แต่มักได้รับความช่วยเหลือจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติให้ผ่านพ้นอุปสรรคของการผจญภัยไปได้เสมอ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า พระอภัยมณีจะได้รับความช่วยเหลือจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติจำนวนมากกว่า 1 คน ที่พากันมารวมตัวเพื่อพร้อมใจกันผจญภัยและความสามารถในการทุ่มเทความช่วยเหลือให้แก่พระอภัยมณี เช่น สามพ่อแม่และบุตรสาวครอบครัวเงือกที่ว่ายน้ำแบกพระอภัยมณีหลบหนีนางยักษ์ผีเสื้อ หรือสามพราหมณ์ที่ประสานความร่วมมือกันเพื่อช่วยพระอภัยมณีประกอบสงครามมาโดยตลอด โดยไม่ยกเว้นแม้แต่ความช่วยเหลือที่มาจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติซึ่งมีพลังหรืออิทธิฤทธิ์สูง และโดยปกติ เพียงความสามารถโดยลำพังของผู้มีพลังเหนือธรรมชาติดังกล่าว เช่น ลินสมุท และสุดสาคร ก็เพียงพอที่จะเอาชนะศัตรูได้อย่างไม่ยากเย็น แต่ปรากฏว่า ในการประกอบสงครามทุกครั้ง ผู้มีพลังเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในการผจญภัยของพระอภัยมณี ได้แก่ ลินสมุท สุดสาคร และสามพราหมณ์ [แม้กระทั่งนางสุวรรณมาลีซึ่งไม่ใช่ผู้มีพลังเหนือธรรมชาติ เพราะเป็นเพียงสตรีมนุษย์สามัญ แต่ได้มีส่วนร่วม และรวมถึงในบางสถานการณ์มีบทบาทโดดเด่นที่รับภาระการสงครามแทนพระอภัยมณี] ต่างพร้อมใจ มารวมตัวและร่วมมือกันสนับสนุนและค้ำจุน เพื่อนำความสำเร็จมาสู่พระอภัยมณีทุกครั้งไป

อีกทั้ง พบว่า ผู้มีพลังเหนือธรรมชาติล้วนเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี เพราะเมื่อภารกิจครั้งใดครั้งหนึ่งเสร็จสิ้นลง พวกเขาอาจแยกย้ายกันไปเป็นการชั่วคราว แต่เมื่อพระอภัยมณีประสบเหตุเภทภัยร้าย ผู้มีพลังเหนือธรรมชาติดังกล่าวจะกลับมารวมตัวกันใหม่ทันใด และลักษณะสำคัญประการหนึ่งของความช่วยเหลือจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในการผจญภัยของพระอภัยมณี คือ การที่ผู้มีพลังเหนือธรรมชาติยอมสละและอุทิศชีวิตตัวเองให้กับพระอภัยมณีได้อย่างไม่ลังเล ดังเช่น เงือกสองสามีภรรยาถูกนางยักษ์ผีเสื้อสังหารเพราะพาพระอภัยมณีหนีออกมาจากถ้ำได้ทะเล ลินสมุทเสียชีวิตช่วยหลือเพื่อถ่วงเวลานางยักษ์ผีเสื้อที่ไล่ล่าติดตามมาอย่างกระชั้นชิด และลินสมุท สุดสาคร และสามพราหมณ์ติดตามไปร่วมต่อสู้และร่วมรบในทุกสงครามที่พระอภัยมณีเป็นผู้นำทัพ และหลายครั้งหลายหนที่ลินสมุทและสุดสาครได้รับบาดเจ็บและจวนเจียนจะเสียชีวิตในระหว่างการต่อสู้ เป็นต้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าวรรณคดีไทยสะท้อนมุมมองเกี่ยวกับชีวิตและความตายของมนุษย์ว่า เป็นธรรมดาโลกซึ่งใครก็ไม่อาจหนีพ้นไปจากจักรกรรมข้อนี้ได้ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การพร้อมใจเพื่อรวมตัวกันเป็นกลุ่มอย่างสัมพันธ์และต่อเนื่องกัน รวมถึงการยอมสละและอุทิศชีวิตช่วยเหลือพระอภัยมณี เป็นไปตาม

ทัศนะของแคมป์เบลล์ที่ชี้ให้เห็นว่า ชาวตะวันตกมีการคิดแบบส่งเสริมบุคคลให้ยกระดับจิตใจไปสู่ การให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของกลุ่ม และมีการเล็งเห็นความจริงของการเกิดและการตาย ที่คนเรามีชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาความตายของผู้อื่น อันเป็นการให้ความสำคัญกับกลุ่ม มากกว่า เรื่องของตัวเอง

ในทางกลับกัน ความช่วยเหลือที่โอดิสซัสได้รับเมื่อเผชิญอุปสรรคของการผจญภัย มักจะปรากฏผู้มีพลังเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นเทพเจ้า เพียงลำพังแต่ละพระองค์ที่เข้ามาหยิบยื่นความ ช่วยเหลือให้แก่เขาในสถานการณ์อุปสรรคและอันตรายของการผจญภัยหนึ่ง ๆ และเมื่อเสร็จสิ้น บทบาทการให้ความช่วยเหลือวีรบุรุษแล้ว ในเวลาต่อมา ผู้มีพลังเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ประกอบด้วย เทพเจ้าเอโอลุส เทพเจ้าเฮอร์เมส เทวีเซอรีซี พรายไอนิ เป็นต้น จะไม่มีความสัมพันธ์ สืบเนื่องกับเรื่องราวและชะตากรรมของโอดิสซัสอีกต่อไป ยกเว้นเพียงเทวีอะธีเน ผู้มีพลังเหนือ ธรรมชาติซึ่งเป็นมารดาอุปถัมภ์ ซึ่งให้ความช่วยเหลือวีรบุรุษตลอดการผจญภัย อย่างไรก็ตาม เป็นที่ น่าสังเกตว่า ผู้มีพลังเหนือธรรมชาติที่ให้ความช่วยเหลือหลักหรือผู้ให้ความช่วยเหลือวีรบุรุษตลอด การผจญภัยที่ปรากฏในการผจญภัยของพระอภัยมณีคือ สามพราหมณ์จะมีการรวมตัวหรือรวม พลังกันเป็นกลุ่ม ในขณะที่ การผจญภัยของโอดิสซัสจะมีเพียงเทวีอะธีเนพระองค์เดียวเท่านั้น ไม่จะ ปรากฏเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ร่วมมือกับเทวีในการปกป้องคุ้มครองโอดิสซัสตลอดการผจญภัยแต่ ประการใด

นอกจากนี้ การผจญภัยของโอดิสซัสผู้เป็นวีรบุรุษ มีการประกอบภารกิจที่เป็น ประสพการณ์พิเศษที่น้อยคนนักจะได้มีโอกาสสัมผัส และเป็นประสบการณ์เฉพาะที่มีขึ้นเพื่อให้ วีรบุรุษได้เรียนรู้และพัฒนาศักยภาพให้มากยิ่งขึ้น ดังเช่น ภารกิจการร่วมรบในสงครามโจนตี กรุงทรอยเป็นเวลายาวนานกว่า 9 ปี จนเขาได้สร้างวีรกรรมกลศึกม้าไม้ที่พิชิตกรุงทรอยลงได้ และ ภารกิจการเดินทางสู่ยมโลกเพื่อขอคำพยากรณ์ถึงหนทางและวิธีการเดินทางกลับอียิปต์จาก ไทรีซีอัสนักพยากรณ์ตาบอด ที่ทำให้โอดิสซัสเพิ่มพูนความเข้มแข็งแห่งจิตใจได้อย่างถึงที่สุด เป็นต้น

การผจญภัยของโอดิสซัส ที่ปรากฏเรื่องราวความช่วยเหลือจากผู้มีพลังเหนือ ธรรมชาติที่มักปรากฏเพียงลำพังแต่ละพระองค์ และไม่มีความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องไปถึงเส้นทาง ในอนาคตของโอดิสซัส ยกเว้นความช่วยเหลือของเทวีอะธีเนที่มีต่อเขามาโดยตลอด แต่เป็น ความช่วยเหลือโดยลำพังพระองค์เดียว รวมถึงการประกอบภารกิจของโอดิสซัสที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งน้อยคนนักจะได้ประสบ เป็นไปตามทัศนะของแคมป์เบลล์ที่ชี้ให้เห็นว่าโลกตะวันตกให้

ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกบุคคล และเชื่อว่าการแสวงหาคุณค่าและความดีงามจะต้องมาจากประสบการณ์เฉพาะตนของแต่ละคน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การผจญภัยของพระอภัยมณี ปรากฏเรื่องราวความช่วยเหลือจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติที่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม โดยต่างก็มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้อต่อเนื่องกันมาโดยตลอด และผู้มีพลังเหนือธรรมชาติเหล่านั้นต่างยอมเสียสละอุทิศชีวิตช่วยเหลือพระอภัยมณี ซึ่งสะท้อนการคิดของโลกตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับกลุ่ม ในทางตรงกันข้ามการผจญภัยของโอดิสซัสที่ปรากฏเรื่องราวความช่วยเหลือจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติ ผู้มีพลังเหนือธรรมชาติที่มาช่วยเหลือโอดิสซัสมักปรากฏกายเพียงลำพัง และไม่มีความสัมพันธ์กับโอดิสซัสอย่างต่อเนื่องไปถึงเส้นทางในอนาคต ยกเว้นเทวีโอเธเน นอกจากนั้น การประกอบภารกิจของโอดิสซัสที่มีลักษณะเฉพาะตน ไม่ซ้ำกับการผจญภัยของวีรบุรุษคนอื่น ๆ ก็เป็นการสะท้อนการคิดของโลกตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกบุคคลดังที่แคมป์เบลล์ได้กล่าวไว้

จากการศึกษาวงจรการผจญภัยของวีรบุรุษ จากทฤษฎีการผจญภัยของวีรบุรุษของแคมป์เบลล์ และอาร์คีไทป์สำคัญที่ปรากฏในการผจญภัยของโอดิสซัสและพระอภัยมณี ทำให้พบว่า เรื่องราวการผจญภัยของสองวีรบุรุษจากวรรณคดีตะวันตกและวรรณคดีตะวันออกปรากฏทั้งความเหมือนคล้ายและความแตกต่างกัน ผู้วิจัยใคร่ขอสรุปประเด็นสำคัญอีกครั้ง ดังนี้

เมื่อศึกษาการผจญภัยของวีรบุรุษโดยใช้ทฤษฎีการผจญภัยของวีรบุรุษ พบว่าการผจญภัยของโอดิสซัสมีขั้นตอนการผจญภัยครบทั้ง 17 ขั้นตอน สำหรับพระอภัยมณีปรากฏขั้นตอนการผจญภัย 16 ขั้นตอน ขาดไป 1 ขั้นตอน

สำหรับการเรียงลำดับขั้นตอน พบว่าวงจรการผจญภัยของโอดิสซัสมีการสลับลำดับขั้นตอน 2 ครั้ง ส่วนขั้นตอนที่ 3 ความช่วยเหลือจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติปรากฏในลักษณะการแทรกเข้าไประหว่างขั้นตอนต่าง ๆ เนื่องจากความช่วยเหลือจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติเกิดขึ้นหลายครั้งในการผจญภัยของโอดิสซัส

ส่วนวงจรการผจญภัยของพระอภัยมณีไม่มีการสลับลำดับขั้นตอน ขั้นตอนแทบทั้งหมดปรากฏตามการเรียงลำดับขั้นตอนตามแบบฉบับของแคมป์เบลล์ อย่างไรก็ดี ขั้นตอนที่ 3 ความช่วยเหลือจากผู้มีพลังเหนือธรรมชาติได้ปรากฏแทรกเป็นระยะ ๆ ในลักษณะเดียวกับการผจญภัยของโอดิสซัส

จึงอาจกล่าวได้ว่าการเรียงลำดับขั้นตอนการผจญภัยของพระอภัยมณีใกล้เคียงกับวงจรการผจญภัยของวีรบุรุษมากกว่าการผจญภัยของโอดิสซัส

นอกจากขั้นตอนความช่วยเหลือจากพลังเหนือธรรมชาติจะปรากฏแทรกเข้ามา ระหว่างขั้นตอนต่าง ๆ หลายครั้งของวีรบุรุษทั้งสองหลายต่อหลายครั้ง ขั้นตอนถนนแห่งการทดสอบ ทดลองก็ปรากฏแทรกเข้ามาในการผจญภัยของวีรบุรุษทั้งสองหลายครั้งเช่นกัน อย่างไรก็ตาม การทดสอบทดลองที่พระอภัยมณีประสบ มักเป็นการทดสอบทดลองด้านจิตใจเป็นส่วนใหญ่ การทดสอบด้านร่างกายนั้นปรากฏน้อย และเมื่อพบการทดสอบทดลอง พระอภัยมณีมักได้รับความช่วยเหลือจากพลังเหนือธรรมชาติ ทำให้สามารถเอาชนะอุปสรรคอันตรายได้ทุกครั้ง ในขณะที่การผจญภัยของโอดิสซุสเป็นการทดสอบทางร่างกายเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในตอนต้นของเรื่อง แต่ก็มีทดสอบทางใจไม่น้อยในช่วงท้ายเรื่อง โดยในช่วงแรกของการผจญภัย โอดิสซุสเผชิญอุปสรรคจากการถูกเทพเจ้าลงโทษให้หลงวนเวียนอยู่ในมหาสมุทรนานนับ 10 ปี ซึ่งนับเป็นการทดสอบทางกาย แต่ช่วงหลังเมื่อกลับมาถึงนครอิธกะและเทพเทวีโอเธเนเจ้าแลงร่างโอดิสซุสเป็นขอทาน เขาประสบการณ์ทดสอบทดลองทางใจมากกว่าทางกายเนื่องจากต้องอดทนอดกลั้นต่อการถูกดูถูกเหยียดหยามและถูกปฏิบัติเหมือนเป็นชนชั้นต่ำ จากเดิมเคยเป็นผู้ครองนครอิธกะซึ่งได้รับความเคารพนับถืออย่างสูง

สำหรับการศึกษาอาร์คีไทป์ ซึ่งผู้วิจัยศึกษาทั้งสิ้น 2 อาร์คีไทป์ คือ อาร์คีไทป์วีรบุรุษ และอาร์คีไทป์ความช่วยเหลือจากพลังเหนือธรรมชาตินั้น พบว่าอาร์คีไทป์ความช่วยเหลือจากพลังเหนือธรรมชาติในการผจญภัยของโอดิสซุสมักปรากฏในรูปลักษณะเทพเจ้า ได้แก่ เทพเจ้าเอโอลุส เทพเจ้าเฮอร์เมส เทวีเซอริส เทพเจ้าซุส เป็นต้น แต่เทพเจ้าที่สำคัญที่สุดคือเทพเทวีโอเธเนที่ทรงให้ความปกป้องคุ้มครองโอดิสซุสตลอดการผจญภัย เปรียบได้กับสิ่งที่โจเซฟ แคมป์เบลล์เรียกว่า “มารดาอุปถัมภ์” หมายถึงความช่วยเหลือจากพลังเหนือธรรมชาติที่ปรากฏรูปลักษณะเป็นเพศหญิง และมีบทบาทสำคัญในเทพปกรณัมเกี่ยวกับการผจญภัยของวีรบุรุษทั่วทุกมุมโลก

สำหรับอาร์คีไทป์ความช่วยเหลือจากพลังเหนือธรรมชาติในการผจญภัยของพระอภัยมณี ไม่ปรากฏในรูปลักษณะของเทพเจ้า แต่ปรากฏในรูปของผู้มีพลังเหนือธรรมชาติที่แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ผู้มีพลังเหนือธรรมชาติโดยกำเนิด ได้แก่ ลินสมุท สุดสาคร และครอบครัวเงือก เป็นต้น และผู้มีพลังเหนือธรรมชาติจากการปฏิบัติทางศาสนา ได้แก่ โยคีแห่งเกาะแก้วพิสดารและพราหมณ์ทั้งหลาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูค่อนข้างมาก

ในส่วนของการศึกษาอาร์คีไทป์วีรบุรุษ พบว่า โอดิสซุสมีคุณสมบัติของวีรบุรุษตามแนวคิดของแคมป์เบลล์และไวกเลอร์ 5 ประเภท ประกอบด้วย วีรบุรุษในฐานะนักรบ วีรบุรุษในฐานะจักรพรรดิ วีรบุรุษในฐานะนักรัก วีรบุรุษผู้กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง วีรบุรุษทรักเตอร์ ส่วนพระอภัยมณีมีคุณสมบัติอาร์คีไทป์วีรบุรุษตามแนวคิดของแคมป์เบลล์และไวกเลอร์ 4 ประเภท

ประกอบด้วย วีรบุรุษในฐานะนักรบ วีรบุรุษในฐานะจักรพรรดิ วีรบุรุษในฐานะนักบุญ และวีรบุรุษทรกิสเตอร์

ในการศึกษาประเภทของวีรบุรุษนี้พบว่า โอติสซุสและพระอภัยมณีมีคุณสมบัติของวีรบุรุษตรงกัน 3 ประเภท คือ วีรบุรุษในฐานะนักรบ วีรบุรุษในฐานะจักรพรรดิ และวีรบุรุษทรกิสเตอร์ และเป็นที่น่าสนใจที่ การผจญภัยของโอติสซุสมักจะเป็นการประกอบภารกิจทางกาย โดยมีภารกิจทางจิตวิญญาณแทรกอยู่บ้าง ในขณะที่การผจญภัยของพระอภัยมณีจะเป็นการประกอบภารกิจทางจิตวิญญาณเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นครั้งหนึ่งที่พระอภัยมณีประกอบภารกิจทางกาย คือการต่อสู้ในฐานะกษัตริย์เมืองมลิคน ในขณะที่ยางสุวรรณมาลีหนีไปบวช

ความแตกต่างที่ปรากฏในการผจญภัยของพระอภัยมณีและโอติสซุส ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของวงจรการผจญภัยของวีรบุรุษ อาร์คไทป์วีรบุรุษ หรืออาร์คไทป์ความช่วยเหลือจากพลังเหนือธรรมชาติแสดงให้เห็นลักษณะสำคัญของความคิดที่สะท้อนออกมาจากวรรณคดีตะวันตกที่ประกอบด้วย การให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกบุคคล มุมมองการหันออกสู่ด้านนอก และการมองจิตในแง่จิตวิทยา ในขณะที่พระอภัยมณี ซึ่งเป็นตัวอย่างของวรรณคดีตะวันออกสะท้อนแนวคิดการให้ความสำคัญกับกลุ่มมากกว่าตนเอง มุมมองการหันเข้าสู่ด้านใน และการมองจิตในแง่ปรัชญา

นอกจากนี้ การผจญภัยของโอติสซุสและพระอภัยมณียังสะท้อนสาระบางประการซึ่งผู้สนใจศึกษาการผจญภัยของวีรบุรุษสามารถที่จะเลือกนำแนวคิดบางออกไปเป็นบทเรียนที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตได้ ไม่ว่าจะเป็นระดับปัจเจกบุคคล สังคม หรือระดับเหนือกายภาพ เช่น การเสริมสร้างพลังกายและพลังใจของบุคคลในการฟันฝ่าและรับมือกับอุปสรรคต่าง ๆ บทเรียนการคิดถึงเรื่องของกลุ่ม มากกว่าการคิดถึงแต่เรื่องของตัวเอง ตลอดจนบทเรียนของการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าไม่ว่าบุคคลเลือกที่จะอยู่ในเส้นทางโลกหรือเส้นทางบรรลัทธิธรรม เป็นต้น

ผู้วิจัยมีความคิดว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของการศึกษาเทพปกรณัมทั่วทุกมุมโลกของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ คือการเน้นย้ำให้ทุกคนตระหนักถึงความเป็นสากลร่วมกัน และความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของมนุษยชาติ ดังที่ทั้งสองวีรบุรุษคือโอติสซุสและพระอภัยมณี ที่ถึงแม้ว่าจะมีวิถีทางและเป้าหมายการดำเนินชีวิตในหนทางที่ดูเหมือนจะตรงกันข้าม กล่าวคือ โอติสซุสรักษาพันธสัญญาของการสมรสอันเป็นหนทางและเป้าหมายของชีวิตในทางโลก ขณะที่พระอภัยมณีออกบวชอันเป็นหนทางและเป้าหมายของชีวิตในทางธรรม แต่ทั้งสองวีรบุรุษต่างก็นำคุณค่าและความดีงามจากการผจญภัยมาแบ่งปันและสร้างประโยชน์ให้กับผู้อื่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ขึ้นชื่อ

ว่าเป็นวีรบุรุษแล้ว ไม่ว่าจะเป็นวีรบุรุษจากวรรณคดีตะวันตกหรือวีรบุรุษวรรณคดีตะวันออกต่างสะท้อนสาระสำคัญของอารยิไทพวีรบุรุษ นั่นคือ “ปัญญาและพลังที่จะรับใช้ผู้อื่น” อย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเปรียบเทียบวงจรการผจญภัยของสองวีรบุรุษซึ่งปรากฏทั้งความเหมือนคล้ายและความแตกต่างดังปรากฏในวิทยานิพนธ์นี้ เป็นตัวอย่างหนึ่งของการศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีตะวันตกและวรรณคดีตะวันออก ซึ่งอาจเป็นแนวทางให้ผู้สนใจศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีของสองซีกโลกได้นำไปศึกษาค้นคว้าต่อไป ไม่ว่าจะเป็นในแง่การผจญภัยของวีรบุรุษ ในแง่อารยิไทพซึ่งยังมีอารยิไทพอื่น ๆ ที่น่าสนใจนำไปศึกษาอีกมากมาย รวมทั้งในแง่ของการสะท้อนการคิดแบบตะวันตกและแบบตะวันออก

